

İNFORMASIYA HÜQUQU

İNTERNETDƏ YURİSDİKSİYA PROBLEMLƏRİ VƏ İNSAN HÜQUQLARININ QORUNMASI

Ramil Aslanov*

Xülasə

Qlobal şəbəkə olaraq formalaşmış internet müasir cəmiyyətdə informasiya mübadiləsini asanlaşdırmaqla yanaşı, bir çox problemlər də yaradır. Müxtəlif kibernetikalarla insan hüquq və azadlıqlarının pozulması zamanı yurisdiksiya məsələlərinin həlli beynəlxalq və milli-hüquqi aspektlərdən kolliziyalarla qarşılaşır. Məqalədə belə ziddiyyətlərin qarşısının alınması məqsədilə beynəlxalq-hüquqi prinsip və nəzəriyyələrə müraciət olunur, təklif və tövsiyələr irəli sürülür.

Açar sözlər: *internet, kütləvi informasiya vasitəsi, yurisdiksiya, internet süzgəclər, təhlükəli məzmun, hüquqi tənzimləmə.*

İnternetin anlayışına ümumi yanaşma

Əsasını biliklər təşkil edən informasiya cəmiyyətində informasiya istehsal edən, istifadə edən və yaxşı idarə edən tərəflər hər zaman üstünlük qazanmış olurlar. İnkişaf etmiş dövlətlər ümumilikdə hər sahədə, xüsusən də iqtisadi sahədə üstünlüklərini qoruyub saxlamaq üçün informasiya cəmiyyətinin təqdim etdiyi imkanlardan maksimum dərəcədə istifadə edirlər. İnkişaf etməkdə olan ölkələr isə bu imkanları inkişaf etmiş ölkələrə yetişmək üçün bir fürsət kimi dəyərləndirməyə çalışırlar. Qlobal olaraq mövcud olan bu fərqlilik internetdən istifadə imkanlarına da öz təsirini göstərir. Yarandığı ilkin dövrlərdə sırf texniki aspektdən şərh olunan İnternet şəbəkəsi artıq kiberməkan, virtual məkan kimi anlayışlara bərabər tutularaq hüquqi tədqiqatların aktual mövzusunə çevrilmişdir. 2021-ci ilin dünya statistikasına görə, 7 875 765 587 nəfər əhalinin internet istifadəçisi olması faktı [11] bu məkanın hüquqi tənzimlənməsinin nə dərəcədə zəruri olduğunu təsdiq edir.

Hər şeydən əvvəl, internetin leqal anlayışına diqqət yetirmək lazımdır ki, bu anlayışı sosial yanaşmaya əsaslanmalıdır. Belə ki, sosial yanaşma İnterneti cəmiyyətin həyatında hərəkətverici qüvvə kimi, müasir ictimai münasibətlərin cərəyan etdiyi bir məkan kimi qiymətləndirir. [1, s.389] Demək olar ki, bütün beynəlxalq və regional sənədlərdə İnternet sosial aspektdən şərh olunur. Məsələn, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə İnternet istifadəçiləri üçün İnsan Hüquqları Bələdçisinə dair Təvsiyəsində deyilir: “İnternetin ictimai xidmət dəyəri var. İnsanlar, icmalar, dövlət orqanları və özəl şirkətlər öz fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün İnternetə etibar edir və onların İnternet xidmətlərinin əlyətər olmasına, ayrı-seçkiliyə yol verilmədən təmin edilməsinə, münasib, təhlükəsiz, etibarlı və davamlı olmasına dair qanuni gözləntiləri olur. Bundan əlavə, İnternetdən istifadə zamanı heç bir kəs öz hüquq və azadlıqlarının

---

* h.e.d., Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin professor əvəzi

təmin edilməsində qanunsuz, zəruri olmayan və ya qeyri-proporsional müdaxiləyə məruz qalmamalıdır.” [14]

İnternet yeni nəsil kütləvi informasiya vasitələri kimi digər kütləvi informasiya vasitələrindən bir çox cəhətlərinə görə fərqlənir. Birincisi, internetdə kütləvi ünsiyyət birtərəfli ölçüyə malik deyil, həm də interaktiv xüsusiyyətə malikdir. İnternetin interaktiv xüsusiyyəti sayəsində insanların məzmununda fəal iştirakı intensiv şəkildə təmin edilə bilər. Sosial şəbəkələrdə müşahidə edilən aktivlik bu xüsusiyyətin əsas göstəricisidir. Deməli, internet rəqəmsal dünyanın kütləvi informasiya vasitələri sırasında ən mühüm yeri tutur. Sual yaranır: Milli-hüquqi aspektdən internetin özünü KİV hesab edə bilərikmi? - “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” AR Qanunu “internet informasiya ehtiyatı”nı KİV kimi qəbul edir. Müvafiq olaraq, “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Qanun internet informasiya ehtiyatına leqal anlayış müəyyənləşdirir və bu ehtiyatları internet şəbəkəsi vasitəsilə yaradılan KİV qismində qiymətləndirir. Deməli, milli hüquqda internet texniki aspektdən vahid global şəbəkə hesab olunur. Lakin bu şəbəkədə formalaşdırılmış resurslar KİV kimi tənzimlənir.

İnternetin tənzimlənməsinə dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn, libertarianlara görə, İnternet tənzimlənmə bilməz və onun dövlət tərəfindən tənzimlənməsi qeyri-mümkün və ya faydasızdır. Kiberməkənin özünüidarəsi demokratik ideyalar əsasında daha tam liberal həyata keçirilə bilər.

Libertarianlar hesab edirlər ki, kiberməkəndə sərhədlər olmadığına görə (özlüyündə global bir fenomendir) ərazi əsaslı hökmdarların onu tənzimləmək üçün göstərdiyi hər hansı cəhd uğursuzluğa məhkum olacaq. [14] Beləliklə, onlar iddia edirlər ki, xaricdəki aktların daxili tənzimləməyə tabe olması əsassız olardı, çünki bu, digər yurisdiksiyalarda fərdi fəaliyyətləri ədalətsiz şəkildə pozacaq və digər dövlətlərin tənzimləyici seçimlərinə qəbul edilməz şəkildə təsir göstərəcək. [6, s.1095] Kiberməkənin idarə edilməsi məsafədən milli qanunvericilər əsasında deyil, kiberməkən istifadəçilərinin özləri, “etiket qaydalar” tərəfindən həyata keçirilməlidir. Bu cərəyanın nümayəndələrindən olan Con Perri Barlou 1996-cı ildə özünün məşhur “Kiberməkənin müstəqilliyi” adlı Bəyannaməsini elan etdi. Bəyannamədə bütün dövlətlərə belə bir müraciət ünvanlanır: “Kiberməkən sizin sərhədlərinizə aid deyil. Elə düşünməyin ki, onu siz yaratmışınız. Kiberməkən ictimai layihədir. Bizim aramızda sizə yer yoxdur. Siz kiberməkəndə üstün hakimiyyətə malik deyilsiniz. Bizim üzərimizdə hökmranlıq etməyə sizin nə mənəvi haqqınız, nə də məcburetmə metodlarınız var. Biz kiberməkəndə sizin qurduğunuzdan daha ədalətli və humanist olan cəmiyyət yaradacağıq...” [10]

Darrel Ment isə yazır ki, biz İnternetin haradan başladığını bilirik, amma kiberməkənin sərhədlərini və məhz hardan başladığını müəyyənləşdirmək qeyri-mümkündür. Ona görə də kiberməkən anlayışı İnternetlə eyniləşdirilə bilməz. [7, s.69-70] Rəqəmsal cəmiyyətdə İnternetin ayrı bir fiziki məkan və ya hətta

fərqli bir yurisdiksiya təşkil etməməsi və ona qabaqcıl telekommunikasiya texnologiyasının məhsulu kimi baxılmağa başladığı barədə artan konsensus vardır. [4, s.1174] Bu da internetin tənzimlənməsinin optimal yolu kimi qarışıq hüquqi tənzimlənmənin formalaşmasını şərtləndirmişdir. Bu yanaşmanı qəbul edən əksər tədqiqatçılara görə, kiberməkanın tənzimlənməsi milli qanunlar və özünütənzimlənmə qaydalarının qarışığının nəticəsi olmalıdır. Bu hibrid tənzimlənmə İnternet tənzimlənməsinin işlək bir hüquqi sistemə çevrilməsi üçün lazım olan legitimliyi, çevikliyi və icra qabiliyyətini təmin edə bilər. [5, s.191-272] J.L.Qoldsmitin iddia etdiyi kimi, internet sahəsində ekstraterritorial tənzimlənmə kiberməkanın digər vasitələrlə həyata keçirilən transmilli fəaliyyətlərdən funksional olaraq fərqlənməməsi əsasında əsaslandırılır və hər bir dövlət milli yurisdiksiya daxilində zərər və ya digər yerli təsirlər yarada bilən ekstraterritorial aktları tənzimləmək hüququna malikdir. Bu cür yanaşma milli hüquq sistemlərində adi haldır və bir millət başqa cür müəyyən edən beynəlxalq hüquq qaydası ilə razılaşana qədər qanunidir. [12, s.1239-1240] Hesab edirik ki, belə şərh daha dolğun nəzər-nöqtəsi kimi qəbul edilə bilər. Avropa Şurasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 28 may 2003-cü ildə qəbul edilmiş “İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında” Bəyannamədə də özünütənzimlənmə və birgətənzimlənmə prinsipi yeddi prinsipdən biri kimi elan olunmuşdur. Üzv dövlətlər hər iki istiqamətdə həvəsləndirmə tədbirlərinin icrasını öhdələrinə götürürlər. İnternetdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi beynəlxalq qurumların və dövlətdaxili orqanların başlıca vəzifəsi olsa da, istifadəçilərin özü tərəfindən tənzimlənmə həyata keçirilə bilər. Mahiyyət etibarilə, özünütənzimlənmənin irəli sürülməsində əsas məqsəd ayrı-ayrı şəxslərin İnternetdə hüquqazidd əməllərdən qorunmasından ibarətdir. Bir çox dövlətlərdə milli qanunlarda özünütənzimlənmə ilə bağlı qaydalara rast gəlmək olar. Azərbaycanda ayrı-ayrı qanunlarda hüquq və azadlıqlarla bağlı vətəndaşların özü üçün müəyyən qaydalar müəyyən olunmuşdur. Məsələn, təkzib, düzəliş və cavab vermək hüququ (“KİV haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 44-cü maddəsi) və s. Lakin bu tip normalar internet informasiya ehtiyatlarından istifadə üzrə qaydaların müəyyən edilməsinə maneçilik törətmir. [1, s.374]

Qeyd olunanlar hər bir halda beynəlxalq hüquq normalarının yaradılmasının zəruriliyini təsdiq edir. 23 noyabr 2001-ci ildə Budapeştdə qəbul edilmiş “Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya”da yurisdiksiya ilə bağlı norma nəzərdə tutulmuşdur. Konvensiyanın 22-ci maddəsi konkret dövlətin yurisdiksiyanı onun ərazisi, bayrağı altında üzən gəmiləri, vətəndaşları tərəfindən törədilmə ilə əlaqələndirir. Lakin bu Konvensiya sırf kibercinayətlərlə bağlı olduğu üçün İnternetdə yurisdiksiya problemini aradan qaldırmır. Hal-hazırda dünya təcrübəsində məhz hansı dövlətin qanunvericiliyinin tətbiqi ilə bağlı müzakirələr davam etməkdədir. Bu da dövlətdaxili hüququn “üstünlük qazanması”na gətirib çıxarır. Müxtəlif məhkəmə işləri bu faktı bir daha təsdiq edir. Məsələn, 2001-ci ildə Fransada “Yahoo!” şirkəti ilə bağlı baxılan işdə deyilirdi ki, Fransa qanun-

ları vətəndaşlarına nasizmi təbliğ edən “Yahoo!”-nun saytına daxil olmağı qadağan etsə də, sayt ABŞ-da fəaliyyət göstərir və bu ölkədə həmin materialların yerləşdirilməsi qanunidir. [2, s.54]

Qeyd etmək lazımdır ki, tənzimləmədə beynəlxalq hüququn tətbiqi üçün müəyyən imkanlar dövlətdaxili səviyyədə artıq formalaşmışdır. Belə ki, bəzi dövlətlərin (xüsusilə Avropa ölkələrinin) internet daxilində zərərli məzmunu nəzarət etmək və aradan qaldırmaq istəyi ABŞ-da konstitusiya ilə qorunan ifadə azadlığı ilə toqquşaraq böyük diqqəti cəlb etmişdir. İkincisi, əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması məsələsi dövrün aktuallığıdır. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqları ilə qorunan materialın pulsuz yayılmasına imkan verən mövcud proqram təminatı tərəfindən kütləvi şəkildə pozulması dövlətlər tərəfindən beynəlxalq-hüquqi alətlərdən istifadə etmək istəyi formalaşdırmışdır. Eyni zamanda, internet vasitəsilə pozulan insan hüquq və azadlıqları artmaqla dövlətlərin öz vətəndaşlarını qorumaq təşəbbüslərinə təkan vermişdir.

Beynəlxalq hüquqda yurisdiksiya ilə bağlı olan prinsip və nəzəriyyələr internetin tənzimlənməsinə də şamil edilə bilər.

Ərazi prinsipi qəbul edir ki, bir qayda olaraq, dövlət öz ərazi sərhədləri daxilində tənzimləmə, mühakimə və həyata keçirmək səlahiyyətinə malikdir. Bu prinsip həm də başqa ölkələrdə dövlətdaxili qanunların tətbiqinə mane olur. İnternetlə bağlı bəzi sahələrdə dövlətin beynəlxalq yurisdiksiyası problemi ərazilik prinsipinə görə yaranmır. Məsələn, internetdə edilən nəşrlər baxımından, məlumat girişinin edildiyi yerin ərazi prinsipinə görə, müvafiq ölkə qanununun tətbiqi tələb olunur. Burada dövlətin öz ölkəsində fəaliyyət göstərən xidmət provayderləri üzərində girişin bloklanması və filtrlənməsi baxımından səlahiyyətdən istifadə edilməsində beynəlxalq səlahiyyət problemi yoxdur. Budapeşt Konvensiyası əsas etibarilə ərazi prinsipinə üstünlük verir.

Şəxsiyyət prinsipi dövlətin, xüsusən də vətəndaşlıqla bağlı olan insanlara qarşı tənzimləmə və sanksiyalar tətbiq etmək səlahiyyətinə malik olduğunu qəbul edən prinsipdir. İçel və Ünverə görə, "internet cinayətlərinin internetə bağlı hər ölkədə və bu çərçivədə Türkiyədə də işləndiyini qəbul etmək lazımdır" deyən bu prinsipin müzakirəsi əsas etibarilə kibercinayətlərin sanksiyalaşdırılması üçün önəmlidir. Xüsusilə şəxsiyyət prinsipinə əsasən, uşaq pornoqrafiyasının yayılmasına görə ölkə ərazisində olmayan vətəndaşların üzərinə öhdəliklər qoyula bilər və bu da həmin ictimai təhlükəli əməllərlə mübarizə üçün səmərəli olacaqdır. [3, s.56]

Müdafiə prinsipinə əsasən, dövlət pozuntuların kim tərəfindən və harada törədilməsindən asılı olmayaraq, dövlətin təhlükəsizliyinə təhlükə törədən cinayətlərə qarşı beynəlxalq səlahiyyətə malikdir. Bu çərçivədə dövlətin bölünməz bütövlüyünə qarşı internet üzərindən aparılan təbliğat dünyanın harasında olursa olsun, milli qanunvericiliyə uyğun olaraq cəzalandırılmalıdır. “Beynəlxalq xüsusi hüquq haqqında” Qanunda da imperativ normaların tətbiqi ilə bağlı müvafiq münasibətləri tənzimləyən milli hüquqi imperativ normaların tətbiqi məcburi

qaydada müəyyən olunmuşdur. Deməli, kiberməkanda respublikamıza qarşı edilən informasiya müharibəsi, kibershücumlarla bağlı müdafiə prinsipi rəhbər tutula bilər.

Universallıq prinsipinə əsasən, hər bir dövlətin dövlət arasında heç bir əlaqə axtarmadan soyqırımı, qul ticarəti və terrorçuluq kimi bəzi cinayətlərin tətbiqində beynəlxalq yurisdiksiyaya malik olduğu qəbul edilir. Sözügedən cinayətlərin internetdə törədildiyi halda, hər bir dövlət universallıq prinsipinə uyğun olaraq yurisdiksiyaya malik ola bilər.

Fikrimizcə, dövrün tələbinə və dövlətlərin maraqlarına xidmət edən əsas prinsip və nəzəriyyə dövlətlərin suverenliyi prinsipidir. Heç bir dövlət ölkə hüduqlarından kənarında həyata keçirilən fəaliyyətin zərərli nəticələrinin öz ölkəsinin hüduqları daxilində təsir göstərməsinə icazə vermir. Bu məsələ də beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərindən biri kimi qəbul edilmişdir. Dövlətlər öz suverenliyinə hörmət edilməsini tələb etmək hüququna malikdirlər. Hər bir dövlət dövlət olmanın tələbi olaraq ölkə hüduqları daxilində baş verən zərərli təsire görə zərərli fəaliyyətin sahibi olan şəxsləri törədən şəxslərin milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hüquqi və cinayət məsuliyyətinə cəlb edir. Məsələn, Azərbaycan qanunvericiliyinə görə, qumar və digər qanunsuz mərc oyunlarının təşkilinə və həmin oyunlarda iştiraka təhrik edən məlumatlar yayılması qadağan edilən informasiyadır. Ölkə daxilində belə məlumatların yayılmasına görə məsuliyyət müəyyən olunmuşdur. Analoji informasiyanın yayılması buna icazə verilmiş hər hansı bir dövlətə məxsus olan internet informasiya ehtiyatında yayılıbsa, dövlətdaxili səviyyədə həmin saytlara giriş məhdudlaşdırıla bilərmi? - Qonşu dövlət Türkiyə Cümhuriyyətində bu cür qadağaların şahidi olmuşuq. Qeyd olunan halda girişin məhdudlaşdırılması heç də qanunsuz sayılmır. Çünki birincisi, respublikamızda internet hüququ və ya internetin əlyətərliyi hüququ fundamental hüquq kimi təsbit olunmamışdır. İkincisi isə leqitim maraqlardan birinin müdafiəsi məqsədilə dövlətdaxili məhdudlaşdırmalara icazə verilir.

Dövlətlərin insan hüquqlarına hörmət etmək, onları qorumaq və dəstəkləmək öhdəliklərinə özəl şirkətlərə nəzarət də daxildir. Universal və ayrılmaz insan hüquqları və onlarla əlaqəli standartlar istənilən özəl sektor subyekti tərəfindən İnternet istifadəçilərinə tətbiq edilən ümumi müddəalar və şərtlər üzərində üstünlüyə malikdir.” [14]

İnternetdə insan hüquq və azadlıqlarının, xüsusilə şəxsi toxunulmazlıq və əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması ənənəvi media ilə müqayisədə daha asan icra olunur. Hüquq və azadlıqların məzmunu və təşkili dövlətlər arasında fərqli olduğundan, xarici elementlərlə əməliyyatlarda və münasibətlərdə müxtəlif problemlər yarana bilər. Konkret vəziyyətə görə problemin həlli yolunu müəyyən edən Avropa Sistemindən fərqli olaraq, ABŞ hüquqi praktikasında ifadə azadlığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də internet vasitəsilə yayılan təhlükəli məzmunun müxtəlif dövlətlər daxilində icazəli olub-olmaması dövrün aktual problemidir.

Hal-hazırda əksər dövlətlərdə təhlükəli məzmunun qoruma məqsədilə süzgeçlərdən istifadə olunur. Süzgeçlər istifadəçilərin İnternetdə arzuolunmaz məzmunu daxil olmasının avtomatik qarşısını alan texniki və hüquqi tapşırıq kimi müəyyən edilə bilər ki, xüsusi proqramlar vasitəsilə icra olunur. Fərdi girişin qarşısının alınması qərarlarında olduğu kimi, filtrləmə demək olar ki, hər bir dövlətin istifadə etdiyi üsula çevrilmişdir. Təbii ki, dövlətlərin təcrübələri arasında mühüm fərqlər vardır. Məktəblərdə, universitetlərdə, kitabxanalarda və digər ictimai yerlərdə təklif olunan internetə çıxış xidmətləri filtrasiya predmeti ola bilər. Bir qayda olaraq, ABŞ-da tətbiq olunan filtrasiya sistemi məktəblərdə, universitetlərdə, kitabxanalarda və digər ictimai yerlərdə həyata keçirilir və ABŞ-da tətbiq olunan bu sistemin əhatə dairəsi kifayət qədər genişdir. ABŞ-da Uşaqların İnternetdə Mühafizəsi Aktı (CIPA) 2004-cü ildə qəbul edilmişdir. Bu Akt uşaqların ədəbsiz və ya zərərli (zərərli) məzmunu daxil olmasının qarşısını almaq üçün məktəblərdə və kitabxanalarda kompüterlərdə filtrasiya tələb edir, bu şərtlə ki, bu kompüterlər üçün dövlət maliyyə dəstəyi və İnternetə çıxış əldə edilsin. [13]

Britaniya hökuməti İnternet İzləmə Fondu tərəfindən uşaq pornoqrafiyası kimi müəyyən edilən məzmunu girişin ölkədə fəaliyyət göstərən bütün internet xidmət provayderləri tərəfindən filtrasiya edilməsini tələb edir. Filtrləmənin domen səviyyəsində açar sözlər süzgecindən keçirərək müəyyən veb-saytlara girişini bloklamaq, e-poçt trafikini bloklamaq və axtarış nəticələrində arzuolunandan fərqli nəticələri aşkar etmək kimi təsirlər vardır. [3, s.255]

Bəzi dövlətlər tənzimləmə tələb etmədən filtrasiya edir və filtrləmə təcrübələrini qəbul etmir. WikiLeaks-in 2009-cu ildə açıqladığı sənədlərlə məlum olub ki, Avstraliya, Finlandiya, Danimarka və Norveç bəzi saytlara girişin qarşısını almaq üçün filtrasiya tətbiq edirlər. Bu səbəbdən bu ölkələrdə real filtrləmə məlumatları çox vaxt mövcud deyil. [8]

Respublikamızda müəyyən cinayətlərin qarşısının alınması üçün ümumi süzgeç sistemi xaricində, xüsusi olaraq məktəblərdə və kitabxanalarda tətbiq oluna bilən belə bir sistem qəbul edilməmişdir. Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin tapşırığına uyğun olaraq, “Təhlükəsiz İnternet” xidmətinin yaradılmasını qeyd edə bilərik. Bu filtrasiya xidməti vasitəsilə bütün yaş kateqoriyasına aid istifadəçilər təhlükəli məzmunlardan qoruna bilərlər. Geniş seçim imkanı təqdim edən xidmət sayəsində valideynlər azyaşlılara psixoloji zərər yetirə biləcək cinayətkarlıq, zorakılıq, irqçilik, diskriminasiya və ekstremizmi təbliğ edən oyun və filmlərin daxil olduğu resurslara nəzarət edə bilirlər. Xidmətə qoşulduqdan sonra təqdim olunmuş siyahıdan təhlükəli hesab edilən kontentləri “qara siyahı”ya daxil edərək, istifadəni məhdudlaşdırmaq mümkündür. Həmçinin, istənilən zaman filtri deaktiv edərək, “qara siyahıya” daxil edilən resursu aktivləşdirmək də olar. [9]

Bununla yanaşı, yalnız “Uşaqların zərərli informasiyadan qorunması haqqında” Qanunda bəzi tənzimləmələr nəzərdə tutulmuşdur. Qanuna əsasən, uşaqlar üçün zərərli informasiya iki qrupda təsnifləşdirilir:

Uşaqlar arasında dövriyyəsi qadağan edilən və ya məhdudlaşdırılan informasiyanın istehsalçısı və yayıcısı qanunla müəyyən edilmiş qaydalara riayət etməyə borcludur. Lakin Qanunun özündə də filtrasiya ilə bağlı məsələlərə toxunulmamışdır.

Süzgəclərin yaratdığı ən mühüm problemlərdən biri də qanuni məzmunun filtrləmə zamanı tutula bilməsidir. Narkomaniya ilə mübarizəyə dair elmi məlumatların yer aldığı internet saytını süzgəc üsulu ilə narkotik ticarəti ilə məşğul olan və ya narkomanianı təşviq edən internet saytından ayırmaq həmişə mümkün olmur. Filtrləmənin səbəb ola biləcəyi başqa bir problem isə insanların şüurunda filtdən keçməyən məzmunun əxlaqi və ya qanuni olduğu barədə təsəvvür yaratmasıdır. Filtrləmənin təsirsiz, zərərli və asanlıqla aradan qaldırılan bir üsul olduğu iddia edilir. Bu baxışa görə filtrləmə sistemi söhbət otaqlarına, fayl ötürmə protokollarına (FTP), internet söhbət protokollarına və İP səs ötürmə sistemlərinə təsir göstərmir. Bu baxımdan, internetdə hüquq və azadlıqların qorunması, təhlükəli məzmunu uzaq qaçmaq üçün istifadəçilərin etiketlərə riayət etməsi vacibdir ki, bu informasiya təhlükəsizliyi mədəniyyətindən çox asılıdır.

İnternetin yarandığı dövrdən onunla bağlı formalaşmış müxtəlif yanaşmaların olması hüquqi tənzimləmə məsələlərinə də öz təsirini göstərmişdir. Məqalədə internet kütləvi informasiya vasitəsi kimi qiymətləndirilməyərək, texniki aspektdən şərh olunur. Bu mövqe milli-hüquqi istiqamətdə əsaslandırılır. Çünki Azərbaycan Respublikasının informasiya qanunvericiliyi internetin özünü deyil, internet informasiya ehtiyatının kütləvi informasiya vasitəsi kimi qiymətləndirir.

Ümumilikdə, internetin hüquqi tənzimlənməsi yalnız dövlətdaxili hüquqla məhdudlaşa bilməz. Bu, qlobal şəbəkənin bütün dünyanı əhatə etməsindən irəli gəlir. Fikrimizcə, yurisdiksiya məsələlərinin həlli məqsədilə beynəlxalq hüquqi normaların qəbul olunması və milli hüquqla qarşılıqlı tətbiqi problemin uğurla həllinə səbəb ola bilər. Lakin burada bir məqama diqqət yetirmək lazımdır: Hüquqi tənzimləməyə keçid “İnternet” anlayışından deyil, hüquqi termin olan “kiberməkən”lə olmalıdır.

Hesab edirik ki, kiberməkəndə yurisdiksiya məsələlərinin həlli zamanı dövlətlərin suverenliyi rəhbər tutulmalıdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında yayılması qadağan edilmiş hər hansı bir informasiyanın sosial şəbəkədə yayımlanmasına görə müvafiq məsuliyyət yaranacaqdır və zərurət yarandığı halda bu tip informasiya ehtiyatlarına məhdudiyətlər tətbiq edilə bilər. Çünki birincisi, respublikamızda internet hüququ və ya internetin əlyətərliyi hüququ fundamental hüquq kimi təsbit olunmamışdır. İkincisi isə leqitim maraqlardan birinin müdafiəsi məqsədilə dövlətdaxili məhdudlaşdırmalara icazə verilir.

İnternetdə hüquq və azadlıqların pozulmasının qarşısını almaq yalnız texniki-təşkilati və hüquqi tədbirlərlə uğurlu nəticə verə bilməz. Çünki mövcud

olan informasiya ekologiyası istifadəçilərdən informasiya mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Bu istiqamətdə cəmiyyətin, xüsusilə həssas qrupların zərərli informasiyadan qorunması və “informasiya ekologiyası”nın mənfi təsirlərindən kənar qalması üçün dövlətin informasiya siyasətinin bir istiqaməti də bu sahədə maarifləndirmə tədbirlərinə geniş yer verilməsi ilə şərtlənməlidir.

İstinadlar:

1. Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzalı Ş.S. *İnformasiya hüququ*. Dərslik. Bakı: Nurlar, 2019, 448 s.
2. Mahmudov R.Ş. *İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri*. // *İnformasiya cəmiyyəti problemləri*, №2, 2010, s. 51-63
3. Y.Söylər. *Kamu hukuku açısından internet içeriğinin düzenlenmesi ve bu alanda devletin idari yaptırım uygulama yetkisi*. Ankara, 2013, 285 s.
4. R.Stein. *The Unexceptional Problem of Jurisdiction in Cyberspace* // *Int'l Law*, 1998, No. 32, pp. 1167-1194
5. Antonio Segura-Serrano. *Internet Regulation and the Role of International Law* // *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 10, 2006, pp. 191-272
6. D.L.Burk. *Federalism in Cyberspace* // *Cornell Law Review*, 1996, No. 28, pp. 1129-1131
7. Darrel C. Menthe. *Jurisdiction in Cyberspace: A Theory of International Spaces*. // *Michigan Telecommunications and Technology Law Review*, 1998, Volume 4, Issue 1, pp. 69-103
8. <http://www.abc.net.au/news/2009-03-19/internet-filter-blacklist-leaked-on-web/1623890>
9. <https://www.cert.az/news/2017/mavi-balina-adli-oyunla-bagli>
10. <https://www.eff.org/cyberspace-independence>
11. <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>
12. J.L. Goldsmith. *Against Cyberanarchy* // *U. Chi. L. R.* 65, 1998, pp. 1243-1244
13. OpenNet Initiative, *A Starting Point: Legal Implications of Internet Filtering*, 2004. <http://www.opennetinitiative.org>
14. Recommendation CM/Rec (2014) 6 of the Committee of Ministers to member States on a Guide to human rights for Internet users. / Adopted by the Committee of Ministers on 16 April 2014 at the 1197th meeting of the Ministers' Deputies. https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/-/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-cm-rec-2014-6-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-a-guide-to-human-rights-for-internet-users-adopted-by-the-committee-of-?_101_INSTANCE_aDXmrol0vvsU_viewMode=view/

ПРОБЛЕМЫ ЮРИСДИКЦИИ И ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ИНТЕРНЕТЕ

Рамиль Асланов*

Резюме

Интернет, сформированный как глобальная сеть, не только способствует обмену информацией в современном обществе, но и создает множество проблем. Решение вопросов юрисдикции в случае нарушения прав и свобод человека посредством различных киберпреступлений нарушает международные и национально-правовые конфликты. Для предотвращения подобных противоречий в статье рассматриваются принципы и теории международного права, даются предложения и рекомендации.

Ключевые слова: интернет, СМИ, юрисдикция, интернет-фильтры, опасный контент, правовое регулирование.

PROBLEMS OF JURISDICTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS ON THE INTERNET

Ramil Aslanov**

Abstract

Formed as a global network, the Internet not only facilitates the exchange of information in modern society, but also creates many problems. In the case of various cyber-violations of human rights and freedoms, the resolution of issues of jurisdiction is subject to conflicts in international and national-legal terms. In order to prevent such contradictions, the article appeals to the principles and theories of international law, makes suggestions and recommendations.

Keywords: internet, media, jurisdiction, internet filters, dangerous content, legal regulation.

---

* доктор юридических наук, и.о. профессора юридического факультета Бакинского государственного университета

** Doctor of law, Acting Professor of the Law Faculty of Baku State University